

Zeitschrift: Romanica Raetica
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 9 (1993)

Artikel: Viarva romontscha : contribuziuns davart il lungatg, sia histora e sia tgira
Autor: Decurtins, Alexi
Kapitel: La Romania e siu vargau
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-859062>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 11.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

La Romania e siu vargau

(en: «La reorganisaziun dalla Romania». Ina discussiun ella GR.
Stampa separada. Ediziun dalla Romania 1968, 3-6)

4. La Romania e siu vargau

Cu il tschentaner va da rendiu, igl onn 1896, vegn fundada a Trun la Romania. Ella ei sper la Societad Retoromontscha la secunda uniun che semetta els stadals dil moviment romontsch. Da l'otra vart eis ella l'emprema - il piunier - che fa sia lavur egl intschess romontsch per propi, beinsavend ch'ei tuchi per in salvament da guldignar la cuminonza e famiglia romontscha entira. Als sforzs d'ina Societad Retoromontscha sto dar sinzur la lavur en las valladas e sil-la tiara. Quei patratg ei novs e dapi lu maina contestaus.

Ils statuts d'ina uniun din darar exactamein, tgei ch'ella ei en verdad. Els ein in fasch da principis che vegnan fatgs dretg dallas circumstanzias e dils basegns dil temps.

La Romania metscha buc a questa lescha. Ils emprems statuts fan buc ina classena entuorn l'uniun. «Igl intent dalla Romania ei da mantener e cultivar il romontsch, siu spért, sia historia e litteratura». Els plaidan ni digl idiom sursilvan ni d'ina tenuta e direcziun politica, els plaidan nuotzun da religiun e confessiun. Ins mass nuotaton-meins mal en err, vules ins buca secumadar cul fatg che gest quels treis elements seigien stai ordvart impurtonts.

Els han dau tempra e tien alla Romania. Mo en tutta objectivada: Els han era zavrau e clamau la reacziun. Ils emprems Ischis emprovan da tener concernent las contribuziuns ina lingia interromontscha. Lavurs sursilvanas vischinan cun talas d'Engiadina e Surmir. Ils tractats da Caspar Decurtins e Pieder Tuor fan mintgamai igl artg sur la Romontschia. Las enconuschientschas da Giusep Huonder lubeschan d'examinar il lungatg romontsch entir entratg. Da considerar sulettamein siu intent fuss la Romania, sco emprema uniun romontscha cun territori, stada legitimada da plidar sil pli pauc pigl entir intschess renan, da Casti a Tschamut. La realitad ei stada – sco ins sa seperschuader – differenta.

La Romania ha dau e turnau a dar gronds impuls sur siu ravugl ora. Mo igl ei buca reussiu ad ella d'integrar ils Romontschs renans. Ei va buca da siglir sur l'atgna umbriva.

Ils umens che han fundau la Romania, alla testa Caspar Decurtins, han giu experientschas da veta particularas. Il stat da 1848 cun sia ferma nota radicala ei en siala. Ils conservativs che fuorman la minoritad ein catschai a cantun empau dapertut, a mintga cass leu nua ch'ei va per caussas decisivas. Ils Grischuns e Sursilvans catolics ein d'anflar sin universitads tudestgas. Leu fladan las «Ideas romanticas» e lur influenza sin la lavur litterara e historica ei dapertut fastisabla.

Ils Sursilvans a Minca ed autrora fruntan era ella tschaghera dil cumbat culturian. E tschadilà vesa in u l'auter a sesalzond il maun dalla dunna che va en stratscha, dalla damonda sociala. En Tiaratudestga fa l'opposiziun conservativa buca «pusch, pusch». Ella fa da sedumignar cun siu adversari. Sias persunalitads ein profiladas ed influenzeschan ils giuvens Grischuns. Plaun alla ga seregheglia la resistenza en Svizra, rimna ses giuvnals e seriscuda. Caspar Decurtins daventa in da ses menaders.

Ei fuss sorprendent sch'il confundatur dalla Romania havess buca dirigiu beinet la carschientscha dall'enfiarla sper igl ischi. Igl onn da fundaziun ei medemamein igl onn ch'igl emprem volum dalla Crestomazia cumpara. Ei quei ina casualitad? Il gries cudisch cuntegn ina part essenziala dil vargau litterar sur- e sutsilvan. El ei ina cumproma eloquenta per quei che Decurtins vul contonscher tier l'elita studentica sursilvana: «La megliera stimulaziun tier il studium dil lungatg matern (ei) ina approfondida ed exacta enconuschientscha dils vegls monuments da quel.» Igl ei l'idea romantica per excellenza: Enconuscher sia ierta culturala e dar vinavon quella en novas fuormas. Cu Decurtins pren cumiau dalla redacziun digl Ischi paleisa el senza retenientschas: «Nies operar litterar era influenzaus da nos principis religius-politics e nus vein mai zuppentau ni encuretge d'affebliar quels.» Critica enconuscha e renconuscha el buc. Franc ei questa concepziun ni stretga ni restrenschiada, mo ella effectuescha ch'ils ins ed auters stattan dalla largia. Ils Surmirans collaboreschan da bial'entschatta cun pli u meins veglia, ils protestants sursilvans ein buca cumpigliai. Suentar l'Emprema uiara sededestan las regiuns, per part pér suenter la fundaziun dalla Ligia Romontscha. L'Uniun Rumantscha da Schons, l'Uniung Rumantscha da Surmeir, la Romania romontscha.

Cun sia ovra da veta – quei tucca ei da renconuscher senza resalva – ha Decurtins implantau en ses cumbattants ina idea, per la quala ei valeva lu da lutgar e s'entusiasmar: l'idea naziunala «L'idea naziunala, nua che mintga pievel che ha in lungatg e formescha ina naziun, seunescha pli e pli per dumandar e batter per sia existenza, ei l'idea dominonta da nies temps». Nums sco quels da Rest Giusep Caminada, Flurin Camathias, Maurus Carnot, Giusep Huonder, pli tard Gion Cahannes, Ramun Vieli, Sep Mudest Nay din a nus, tgei ch'ei vegniu scaffiu sut quei impuls. Adina ha igl anim buca cuzzau. Era ella glisch magica dil vargau ha la Romania giu ses aults e ses bass. Vid la retscha digl Ischi selai quella lingia leger cun la pli gronda evidenza tochen al di dad oz. Gia Pieder Tuor, il secund e valent redactur scriva : «... el ravugl dalla Romania sezza fuva in cert spért

malsanetsch, in regl per sien e ruaus seslihaus. Ei haveva claramain pigliau digren» (1910).

In tagl tras ils statuts e lur revisiuns, da 1911 tochen ussa, svela ina interessanta tendenza. All'entschatta ei il «student activ» olma ed animatur dalla Romania. El ei coc e center e preferius en tuts risguards. Igl Ischi, la radunonza generala e la fiasta populara fan la punt anoviars, pia cul pievel.

Denton creschan las incumbensas ed ils pensums e cun els il bassegns da luvrers e gidonters e da glied dil rom. La revisiun dils 9 da settember 1928 emprova d'integrar ils activs che han absolviu lur studis (commembers honoraris) ed ils cumpraders d'in u l'auter organ official (commembers passivs). Reglaments pils promoturs e protecturs, la Guardia, il Cussegl dalla Romania completeschan pli tard l'organisaziun e muossan ch'igl accent sesposta pli e pli dil student sils studegiai e silla glied ella pratica. La radunonza da Rueun (1948) segna mo ina etappa, schegie ina impurtonta sin quella via, subordinond la Romania studentica alla Romania gronda. Las preparativas per la midada da statuts a Rueun havevan denton oriundamein in'otra mira e plidavan gia lu d'ina radunonza da delegai. Igl ei donn che quella idea ha survegniu el schierm ina purginada. Ella havess carteivel spargnau alla Romania silsunter beinenqual malengasi. Restada ei els tschentaments ed aunc pli fetg el svilup dalla Romania la tendenza democratisonta e scoi para nunevitabla. «Il temps d'in stravagau individualissem ei vargaus, ed il chischlet Romontschs sa buca selubir il luxus da mintgin ir stinadamein sia atgna via.» (Ramun Vieli, 1941). Gia la generaziun dils fundaturs ha viu clar e bein las munconzas da nossa organisaziun. Quei che Pieder Tuor scriva a caschun digl anniversari da 25 onns (Ischi 1921) se cuarcla en materia ualti filau cun la midada ch'ins propona oz als Romanians.

La Romania ei stada concepida sco in moviment da paucs, sco ina aristocrazia, beincapiu ina tala dil spért. «Ei selai buca snegar, nossa Romania ha sias ragischs en la societad da students svizzers» (Pieder Tuor, 1921). Ella ha giu biars merets e prestau ina lavur enorma. Era egl avegnir vegn la Romania buc a saver renunziar a quellas forzas. Mo da l'otra vart ston era ils purtaders dil moviment cultural da tochen dacheu esser satisfatgs e leds che lur lavur ha fritgau, ch'igl um cumin ei daventaus pli cunscients da sesez e da sia cultura e ch'el giavischa da colluvrar. La reorganisaziun beinponderada, che la suprastonza dalla Romania propona, porscha tgisà forsa la davosa caschun da tschaffar e schunscher tut las biaras forzas spatitschadas ad in sforz cumineivel. Essan nus stgis e prompts da tscharner las enzennas dil temps?